

3. Марцынковский В. Путешествие по Польще / В. Марцынковский // Верность. – 1930. – № 3. – С. 18.
4. Надольський Р. В. Баптизм в прошлом и настоящем / Р. В. Надольський. – Минск: Беларусь, 1987. – 61 с.
5. Олійник П. Сектантство / П. Олійник. – Львів: Мета. 1937. – 33 с.
6. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN) . — Zespół «Ministerstwí Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego» (MWRiOP). — Sygn. 1412.
7. AAN, MWRiOP. — Sygn. 1413.
8. AAN, MWRiOP. — Sygn. 1444.
9. AAN, MWRiOP. — Sygn. 1446.

SUMMARY

Lina Borodunska

Formation of the Evangelical Christians in Poland (1918–1939) was accompanied by complex interconfessional relationship appearing in the organized and spontaneous struggle for the spheres of influence with the Catholic and the Orthodox Churches.

Key words: Poland (1918–1939), Evangelical Christians, interconfessional relationship.

Оксана Боруцька,

*магістр історії, молодший науковий
працівник Львівського музею історії релігії*

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ЗА СТАВЛЕННЯМ ДО РЕЛІГІЇ (на соціологічних матеріалах 70-х років ХХ століття)

Йдеться про деякі тенденції, а також інтенсивність та глибину релігійних переконань у різних соціально-демографічних групах сільського населення. Простежується процес самоідентифікації сільських респондентів різних груп (за віком, статтю, участю у трудовій діяльності, освітою, належністю до прокомуністичних, а саме комсомольських організацій) стосовно релігії, дотримання традиційних християнських свят і обрядів, таїнств, відвідування сільськими мешканцями церкви тощо.

Ключові слова: соціально-демографічна характеристика сільських респондентів, релігійні свята й обряди, таїнства, Церква, віруючі, Галичина, Волинь.

Власне, запропонована стаття є продовженням низки попередніх авторських публікацій, присвячених аналогічній проблематиці [1]. Однак, якщо в раніше опублікованих матеріалах використовувалися в основному архівні дані, більшість з яких вперше вводилася автором у науковий обіг, то до цієї статті залучено тільки відповідні соціологічні матеріали, здобуті тогочасними львівськими науковцями-суспільствознавцями (тодішній Інститут суспільних наук АН УРСР, а нині – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), які не знайшли свого належного місця на сторінках радянської наукової або науково-популярної літератури чи навіть преси, публіцистики

в цілому. Основна причина – такі дані аж ніяк не вписувалися в заідеологізований радянський спосіб життя, невід’ємною частиною якого вважався атеїстичний світогляд.

Отже, до запропонованої статті включено соціологічні матеріали, які були отримані на підставі анонімного опитування у сільській місцевості досліджуваного регіону (опитано 30 % населення обстежуваних об’єктів), зокрема у селах Новий Витків Радехівського району та Прилбичі Яворівського району Львівської області, Більче Золоте Борщівського району Тернопільської області та Доросині Рожищанського району Волинської областей.

Скажімо, у с. Новий Витків серед 348 опитаних осіб у віці 16 – понад 60 років до віруючих віднесли себе 268 (77 %) респондентів, серед яких було 103 особи чоловічої та 165 осіб жіночої статі [2]. У с. Прилбичі серед 344 опитаних у цій же віковій категорії 273 (79,4 %), серед яких 91 особа чоловічої та 182 особи жіночої статі, також визнали себе віруючими [3]. У с. Більче Золоте було опитано 598 осіб. З них ідентифікували себе віруючими 451 (75,4 %) респондент, у т. ч. 140 осіб чоловічої та 311 – жіночої статі [4]. Нарешті, у с. Доросині до анкетування було залучено 322 особи, серед яких 90 (28 %) назвали себе віруючими, а саме 25 – чоловічої та 65 – жіночої статі [5]. Це, так би мовити, абсолютні показники щодо кількості опитаних сільських респондентів, які особисто віднесли себе до віруючих людей.

Зазначимо тепер, що про свою релігійність заявила найбільш активна соціально-трудова категорія сільських мешканців. Йдеться, зокрема, про респондентів у віці 26–60 років. Так, у с. Новий Витків частка віруючих у віці 26–30 років становила 52,6 %, у віці 31–40 – 66,2 %, 41–50 – 89,3 %, 51–60 – 90,7 % [2]. В аналогічних вікових групах серед опитаних у с. Прилбичі маємо такі показники: 62,9 %, 84,3 %, 88,9 % та 94,9 % [3]; у с. Більче Золоте – 48,9 %, 60,3 %, 83,2 % та 94,2 % [4]; у с. Доросині – 9 %, 12,7 %, 27,1 % та 43,5 % [5].

Як бачимо, зі збільшенням віку людини відповідно зростає у наведених вікових групах і питома вага віруючих серед сільських респондентів. Такою є загальна тенденція, хоча у кожному селі, цілком очевидно, спостерігаються і свої особливості.

Прикметно, що серед віруючих респондентів із сільської місцевості було чимало молоді у віці 16–25 років. Наприклад, у с. Новий Витків частка віруючих у віковій категорії 16–20 років становила 36,4 %, а у віці 21–25 років – 45 % [2]. У с. Прилбичі відповідні показники у наведених вікових групах були ще вищими – 61,5 % та 52,8 % [3]. У с. Більче Золоте частка віруючих у віці 16–20 років сягала 20,9 %, а у віці 21–25 років – 44,1 % [4]. Значно нижчі, хоч порівняно теж значні, як на той час, показники релігійності молоді зафіксовані в с. Доросині. Тут, зокрема, у віці 16–20 років було 12,5 %, а у віці 21–25 років – 8,3 % віруючих [5]. Загалом наведені соціологічні дані свідчать про досить великий духовний потенціал для майбутнього розширеного відтворення релігійності у наступних поколіннях сільських мешканців.

І це при тому, що серед тодішніх молодих сільських віруючих було чимало членів ВЛКСМ, радянської прокомуністичної організації, статут якої, не допускав членства віруючих. Скажімо, у с. Новий Витків, за даними соціологічних досліджень, у середовищі опитаних комсомольців визнали себе віруючими 38,1 % [6], у с. Прилбичі – 41 % [7], у с. Більче Золоте – 27,2 % [8], а у с. Доросині – 5,2 % [9].

Варто підкреслити цю неабияку сміливість і мужність тих молодих людей – юнаків і дівчат, які залишилися вірними традиціям Церкви Христової, християнській

вірі, не побоялися відверто і публічно (хоч і в анонімній формі) про це засвідчити. Хоча й така молодь формально числилася в рядах ВЛКСМ.

Не менш важливо з'ясувати питому вагу віруючих сільських мешканців з різним рівнем освіченості. Зокрема, у с. Новий Витків серед тих, хто мав середню освіту, віруючими були 37,7 %, незакінчену середню (7, 8 чи 9 класів) мали 84,5 %, початкову – 99,2 %, а серед респондентів, які заявили про свою неписьменність, усі 100 % опитаних віднесли себе до віруючих людей [10]. У с. Прилбичі серед опитаних із середньою освітою було 35,8 % віруючих, незакінченою середньою – 90,9 %, початковою – 95,2 %, а неписьменні серед віруючих становили 96,3 % із всіх респондентів цієї групи [11]. У с. Більче Золоте у групі опитаних людей із вищою освітою 3,9 % визнали себе віруючими, із середньою – 32,8 %, незакінченою середньою – 75,5 %, початковою – 97,5 %, у групі неписьменних – 98,6 % [12]. Нарешті, у с. Доросині в групі сільських респондентів із середньою освітою було 6,8 % віруючих, із незакінченою середньою – 24 %, початковою – 50 %, неписьменних – 77,3 % [13].

Значну зацікавленість, на наш погляд, викликає своєрідний соціальний зріз сільських респондентів, а саме їхня трудова зайнятість у різних галузях промисловості (такі люди працювали у містах, а жили постійно у селі), сільського господарства, а також праця безпосередньо у селі – у культурно-освітній та адміністративній сфері, медичному, побутовому обслуговуванні, торгівлі або ж перебування на пенсійному забезпеченні чи у статусі домогосподарок, та ставлення цих соціальних груп до релігії.

Так, у с. Новий Витків у групі опитаних серед зайнятих у сфері промисловості налічувалося 74,2 % віруючих, колгоспників-механізаторів – 50 %, працівників тваринницьких ферм – 89,4 %, будівельників – 71,4 %, рільників – 95,2 %, працівників культурно-освітніх, медичних закладів – 42,3 %, кооперативної торгівлі та побутового обслуговування – 70 %, у сфері державного апарату – 40 %, пенсіонерів – 96,5 %, домогосподарок – 95 % опитаних [14].

У с. Прилбичі серед опитаних працівників промисловості було 90,9 % віруючих, колгоспників-механізаторів – 63,1 %, працівників тваринницьких ферм – 90 %, будівельників – 50 %, рільників – 96,5 %, спеціалістів сільського господарства – 33,3 %, культурно-освітніх та медичних установ – 2,4 %, торгівлі та побутового обслуговування – 77,8 %, пенсіонерів – 52,8 %, віруючими виявилися всі працівники державного апарату, та всі опитані домогосподарки [15].

У с. Більче Золоте серед опитаних працівників промисловості до віруючих себе віднесли 71,4 % респондентів, колгоспників-механізаторів – 47,8 %, працівників тваринницьких ферм – 94 %, будівельників – 91,6 %, рільників – 97,2 %, спеціалістів сільського господарства – 28,6 %, працівників культурно-освітніх та медичних установ – 12,9 %, торгівлі та побутового обслуговування – 53,3 %, працівників державних органів – 35,7 %, пенсіонерів – 99,1 %, домогосподарок – 90,8 % [16].

Нарешті, у с. Доросині серед працівників промисловості до віруючих віднесли себе 25 % опитаних, серед колгоспних механізаторів – 6,8 %, працівників тваринницьких ферм – 32 %, рільників – 27,2 %, працівників культурно-освітніх та медичних установ – 17,5 %, торгівлі та побутового обслуговування – 12,5 %, державних установ – 28,6 %, пенсіонерів – 80,8 %, домогосподарок – 66,7 % [17].

Отже, бачимо, що релігійні переконання, за даними соціологічних матеріалів, отриманих безпосередньо від віруючих людей, були характерними для багатьох працівників різних галузей промислового та сільськогосподарського виробництва. Дещо нижчі показники релігійного самовизначення зафіксовані серед працівників шкіл, дошкільних закладів, установ культури, охорони здоров'я та органів сільського державного управління, спеціалістів сільського господарства. Причин для такої відмінності може бути чимало. Думається, що однією з них стало не місцеве походження цих респондентів, що спричиняло їхню певну відчуженість від існуючих традицій, зокрема релігійних, села. До того ж, тодішня сільська інтелігенція постійно перебувала під своєрідним наглядом з боку існуючої номенклатурної партійно-комуністичної системи. Будь-який відхід від радянських стереотипів, а тим більше ідеологічний, вів за собою відповідні стягнення, а то й можливе звільнення з роботи. Адже саме із числа сільської інтелігенції, а відтак вищої та середньої ланки працівників сільського господарства формувалися сільські партійні осередки, члени яких мали вести відповідну ідеологічну роботу, зокрема й атеїстичне виховання трудових колективів. Очевидно, що на практиці все це було заформалізовано, відповідні заходи здебільшого лише фіксувалися на папері, а якщо й проводилися, то задля плану, а не відповідного результату. Тому, зрештою, т. зв. атеїстична робота не мала та й не могла досягнути будь-якого успіху. Навпаки, найчастіше вона давала протилежні результати.

Складовою релігійного феномена, зокрема традиційного християнства, в цьому разі православ'я, є молитва, сповідь та піст. Простежимо життєвість згаданих обрядових дій і таїнств на підставі неопублікованих соціологічних матеріалів із досліджуваних сіл. Як свідчать дані, у с. Прилбичі серед опитаних віруючих регулярно молилися 90,5 % респондентів (серед них 87,9 % чоловічої та 91,8 % жіночої статі), а інколи – 7 % респондентів цієї категорії. Натомість серед опитаних людей, які, за їхніми словами, вагалися у питаннях релігії, постійно практикували молитву 42,9 % респондентів [18].

У с. Більче Золоте серед віруючих регулярно зверталися з молитвою до Бога 66 % (40,7 % – чоловічої та 77,2 % – жіночої статі), інколи – 26,8 % опитаних цієї групи людей молилися. У групах респондентів, які вагалися та висловили певне байдуже ставлення до релігії, періодично молилися, відповідно, 14,3 % та 1,7 % опитаних [19].

У с. Доросині у середовищі віруючих регулярно молилися 37,8 % (40 % – чоловічої та 36,5 % – жіночої статі). 33,3 % респондентів цієї групи людей молилися інколи. У групі людей, які вагаються, постійно практикували молитву 10,9 % респондентів [20].

На жаль, стосовно с. Новий Витків авторів не вдалося з'ясувати молитовну практику тутешніх мешканців, оскільки відсутня відповідна таблиця анкетного обстеження.

Щодо практикування сільськими мешканцями сповіді, то тут маємо такі показники. У с. Новий Витків серед віруючих постійно сповідалися 72,7 % респондентів (62,1 % – чоловічої та 79,4 % – жіночої статі), інколи – 13,1 %. Регулярно ходили на сповідь 11,8 % респондентів, які віднесли себе до тих, котрі вагаються у релігійних питаннях, інколи – 17,6 % [21].

У с. Прилбичі у середовищі віруючих 75,8 % респондентів практикували сповідь постійно (64,8 % – чоловічої та 81,3 % – жіночої статі), інколи – 15,8 %. Регулярно

сповідалися також 28,6 % людей, які вагаються у питаннях релігії, інколи – 14,3 %. Серед байдужих до релігії таких було 15,4 %, а невіруючих – 2,3 % [22].

У с. Більче Золоте в групі опитаних віруючих періодично сповідалися 39,1 % респондентів (19,3 % – чоловічої та 47,9 % – жіночої статі). Ще 24,8 % віруючих практикували сповідь інколи. Іноді ходили до сповіді і 14,3 % опитаних, які віднесли себе до тих, котрі вагаються в питаннях релігії, байдужих до релігії – 1,7 %, а невіруючих – 1,3 % [23].

У с. Доросині в групі опитаних віруючих регулярно практикували сповідь 20 % респондентів (16 % – чоловічої статі та 21,5 % – жіночої), інколи – 26,7 %. Постійно сповідалися також 6,5 % тих, які вагаються стосовно релігії [24].

Проаналізуємо також відповіді сільських респондентів щодо їхнього ставлення до дотримання традиційних днів посту у християнстві. У с. Новий Витків серед віруючих постійно практикували піст 66,1 % (51,4 % – чоловічої та 75,2 % – жіночої статі). Ще 17,9 % віруючих дотримувалися посту інколи. Також іноді постили по 11,8 % респондентів, які вагалися у питаннях віри, та байдужих до релігії [25].

У с. Прилбичі серед групи віруючих постійно практикували піст 58,3 % (42,9 % – чоловічої та 65,9 % – жіночої статі), інколи – 28,9 %. З тих, які вагаються, постійно дотримувалися посту 14,3 %, а інколи – 21,4 % [26].

У с. Більче Золоте серед віруючих регулярно постили 29,1 % респондентів (15 % – чоловічої та 35,4 % – жіночої статі), інколи – 33,9 %. Посту також дотримувалися 14,3 % тих, які вагалися, та 1,7 % – байдужих до релігії [27].

Нарешті, у с. Доросині серед віруючих постійно практикували піст 10 % респондентів (8 % – чоловічої та 10,8 % – жіночої статі), інколи – 5,6 %. У групі тих, які вагаються: постійно – 2,2 %, інколи – 6,5 % [28].

Таким чином, наведені соціологічні дані підтверджують в основному глибоку закоріненість важливих традицій християнства серед віруючого сільського населення західного регіону України в 70-ті роки ХХ ст. Водночас, побутування кожної християнської обрядової дії мало тут свою специфіку. Скажімо, відсутність стовідсоткового звертання молитви серед віруючих можна пояснити постійними життєвими турботами тогочасних селян-колгоспників, їхніми нелегкими трудовими буднями. Не варто також забувати про вік, стать, пам'ять конкретної людини, специфіку її праці та морального і духовного виховання, наявність відповідного середовища.

Ще складнішою видається проблема практикування людьми сповіді. Адже тут виникає необхідність йти до церкви або запросити священника додому. Віруючі старшого покоління не завжди могли брати участь у богослужінні (на це впливали відстань до церкви, вік людини, її проблеми із здоров'ям). Очевидно, виникали і також проблеми конфесійного характеру. Це, зокрема, могло стосуватися українських греко-католиків, Церква яких в радянські часи перебувала у підпіллі. Вони уважно слухали богослужіння із Ватикану, які віднаходили на каналах своїх радіоприймачів, підпільно збиралися на молитви, сповідалися, але про все це не було прийнято говорити.

Традиції християнського посту порушувалися або дуже молодими віруючими, або, навпаки, значно старшими, також жінками, які мали грудних дітей чи доглядали за ними, чоловіками, які були зайняті на виснажливих фізичних роботах. Та й, зрештою, християнський піст полягає не стільки в тому, щоб не вживати відповідної їжі, скільки в духовному значенні цього небуденного явища. Йдеться насамперед

про особливий стан людської душі, поведінки людини, її потребу та вміння зробити іспит своєї совісті, вчинків, думок.

Тим часом соціологічні матеріали засвідчили, що згадані християнські традиції мали поширення не тільки серед віруючих людей, а й респондентів, які в різний спосіб трактували своє специфічне бачення та місце релігії в їхньому особистому житті. Можливо, що саме через дотримання таких традицій у них з часом виникне потреба у глибшому практикуванні християнських цінностей, а відтак й відбудеться цілковите навернення людини до релігії.

Ще одним важливим, хоч і дещо зовнішнім, показником релігійності людини є її участь у відзначенні традиційних свят християнського календаря. Йдеться про активну участь практикуючого християнина у церковному богослужінні, співпереживання ним відповідних релігійних подій у сімейному чи родинному колі, серед близьких та знайомих людей. На жаль, у роки радянського режиму не всі віруючі люди могли повністю скористатися своїм конституційним правом – вільно дотримуватися релігійних свят і обрядів. І все таки, якщо це не вдавалося зробити у церкві за участю священника, люди збиралися у власних приміщеннях (подекуди й на цвинтарях) на традиційне християнське свято. Соціологічні дані підтверджують, що релігійні свята завжди були шановані людьми, а особливо у сільській місцевості досліджуваного регіону.

Скажімо, у с. Новий Витків у відзначенні релігійних свят брали участь серед віруючих 98,5 % респондентів, серед тих, які вагаються у справах релігії, – 94,1 %, серед байдужих до релігії – 41,2 %, нарешті, серед невіруючого загалу – 13 % [29]. Відповідні показники у с. Прилбичі – 98,2 %, 85,7 %, 61,5 % та 15,9 % [30]; у с. Більче Золоте – 99,8 %, 92,9%, 86,2 % та 21,3 % [31]; у с. Доросині – 98,9 %, 76,1 %, 84 % та 24 % [32].

Звичайно, мотивація відзначення релігійних свят, як у кожної людини, так і в середовищі відповідної групи людей, була різною. Якщо для віруючої людини це, передовсім, були піднесені співпереживання подій християнсько-церковного календаря у Божому храмі, велика праця людської душі, радість святкової зустрічі із сім'єю, родиною, близькими людьми, друзями у домашньому колі, то для інших людей – можливість запізнатися із християнськими традиціями, християнським вченням, врешті-решт, по-особливому святково вшанувати відповідний день. Чимало таких людей брали участь у відзначенні релігійних свят внаслідок домінування у селі відповідної позитивної громадської думки. Наприклад, у с. Новий Витків саме така мотивація відзначення релігійних свят прозвучала з уст усіх опитаних респондентів [33], окрім, звичайно, віруючих, для яких християнське свято є традицією Церкви Христової, їхньої християнської віри.

Традиційно у недільні та святкові дні чимало сільських мешканців, як інформують соціологічні матеріали, приходили на богослужіння в церкві. Скажімо, у с. Прилбичі щонеділі відвідували церкву респонденти: у віці 16–20 років – 4,2 %, 21–25 років – 5,6 %, 26–30 – 6,3 %, 31–40 – 31,5 %, 41–50 – 25,2 %, 51–60 – 14 %, та понад 60 років – 13,2 %. Брали участь у богослужінні в церкві тільки в дні великих релігійних свят – відповідно до наведених вікових груп – 5,3 %, 16,3 %, 9,3 %, 18,6 %, 16,3 %, 11 % та 23,2 %. Інколи відвідували церкву відповідно – 13,2 %, 9,4 %, 18,9 %, 23,6 %, 13,2 %, 9,4 % та 12,3 % (відповідно до вказаних категорій) опитаних сільських респондентів [34]. Досить високою в аналогічних релігійних відправах була присутність мешканців сіл Новий Витків та Більче Золоте. А ось відповідна активність відвідування сільськими мешканцями церкви у с. Доросині була значно меншою. Тут, зокрема, у

щонедільних релігійних відправах брали участь тільки 8,3 % респондентів у віці 41–50 років, 25 % мали вік 51–60 років та 66,7 % – понад 60 років. У віці 16–20 років церкву тільки інколи відвідували 2,5 %, у віці 21–25 років – 12,8 % опитаних респондентів, ще 1,2 % бували у ній під час великих релігійних свят [35]. Як бачимо, тут релігійна громадська думка була надзвичайно слабкою, а звідси і відповідний результат поширення релігійної обрядовості. Та й відсоток віруючих, як уже зазначалося, тут менший, аніж в інших досліджуваних селах.

Натомість комуністи згідно з соціологічними даними, у селах Новий Витків, Прилбичі та Доросині взагалі не відвідували храму Божого. Тільки у с. Більче Золоте один комуніст ствердив, що інколи приходить до церкви. Звичайно, така ситуація має пояснення: респонденти просто не наважилися сказати правду, аби не псувати своїх стосунків із місцевою владою.

Отже, соціологічні показники релігійної практики в Галичині, зокрема на Львівщині і Тернопільщині, та на Волині суттєво відрізняються. Винятком є хіба що участь людей у релігійних святах, але цей показник, на жаль, не завжди можна пов'язати із відповідним світоглядом. Адже у багатьох таких випадках йшлося (та й нині це простежується) в основному тільки про матеріальне, а не справжнє духовне підґрунтя важливих церковних подій.

Скажімо, у с. Доросині більшість респондентів, мотивували особисте відзначення релігійних свят так: «тому що інші відзначають». Наприклад, у віці 16–20 років так відповіли 85,7 %, 21–25 років – 91,6 %, 26 – 30–81 % опитаних. Зауважимо також, що у наведених вікових групах респонденти чоловічої статі, порівняно із жіночою, дали стовідсотковий результат [36], що, звісно, аж ніяк не доводить про релігійність перших. Очевидно, що тут йдеться про ще одну банальну можливість: смачно пригоститися святковими стравами, а для декого і не тільки... До речі, у цьому ж селі аналогічну стовідсоткову позитивну позицію щодо участі у релігійних святах засвідчили і комуністи у вікових групах 21–25, 51–60 та понад 60 років [37]. Окрім уже зазначеного фактора, тут можна говорити також і про відхід таких членів партії від ідеологічних вимог її статуту. І подібних формальних комуністів, як і комсомольців, у сільській місцевості досліджуваного регіону було чимало.

У с. Більче Золоте в усіх опитаних вікових категоріях зафіксована значна кількісна перевага респондентів чоловічої статі над жіночою стосовно участі у відзначенні релігійних свят [38], хоча, як було показано, саме респондентам жіночої статі у цьому селі, як і в інших, властива вища релігійність, аніж чоловікам. Між іншим, і в цьому селі всі опитані комуністи у віці 31–40 та 41–50 років брали участь у відзначенні релігійних свят [39].

У с. Новий Витків у чотирьох із семи визначених у дослідженні вікових групах у відзначенні релігійних свят кількісно переважали респонденти чоловічої статі над жіночою [40]. А у с. Прилбичі за цим же показником чоловіки переважали жінок у всіх вікових групах [41]. Здебільшого таке відзначення свят, особливо серед респондентів чоловічої статі, зводилося до гостини або забави при домашньому застіллі, а то й на роботі, під час обідньої перерви, у дні релігійних свят чи й після них.

Таким чином, соціологічні дані, отримані львівськими вченими-суспільствознавцями впродовж 70-х років ХХ ст. у західному регіоні України, яскраво підтвердили життєздатність релігії як духовного феномена та його складових, що демонструє ви-

сока релігійність населення краю, незважаючи на численні переслідування й заборони тогочасної радянської влади та її каральних органів стосовно релігії, Церкви та віруючих. Одночасно слід наголосити, що на теренах Галичини (в даному разі – Львівщини та Тернопільщини) відповідний релігійний показник мав дещо вищий рівень, аніж на Волині. На таку ситуацію в Галичині вплинула, зокрема, позитивна роль у дорадянському минулому Української Греко-Католицької Церкви, яка, маючи потужний кадровий, передусім богословський, а також священничий і душпастирський потенціал, нагромаджені з часом духовні традиції, нарешті, добротну матеріальну базу (духовну академію, семінарії, монастирі, сакральні споруди та ін.) стала засновницею й опікуном багатьох народних шкіл, дошкільних установ, захоронок для дітей-сиріт, офірувала певні кошти для навчання обдарованим дітям та молоді, а вченим, діячам мистецтва – для практичної творчої роботи), розповсюджувала богословську літературу, пресу тощо. Все це, безумовно, підтримувало більшості населення краю віру в Бога та духовне начало всього сущого. Чимало докладалася до духовного розвою місцевого населення, у т. ч. і сільського, також високоосвічена світська галицька інтелігенція. Майже у кожному селі активно діяли культурно-освітні товариства “Просвіти”, молодіжні спортивні (руханкові) або кооперативні організації, працювали хати-читальні, члени та симпатисти яких проводили значну виховну роботу серед різних верств населення в цілому та молоді зокрема. До такої праці постійно були залучені, а то й очолювали її духовні особи – священники Церкви – одні з найбільш освічених і авторитетних людей у тодішньому галицькому селі. Вагому роль у релігійному вихованні підрастаючого покоління в Галичині відіграла сім'я, сімейне та родинне виховання.

Натомість православ'я на теренах Волині здебільшого не мало ані відповідних можливостей, ані потрібного духовного (кадрового) чи матеріального забезпечення, що, зрештою, негативно відобразилося згодом на релігійній ситуації в регіоні. Тут також менш активно у виховній та просвітницькій роботі у сільській місцевості були відповідні громадські інституції. Можна стверджувати, що на теренах Галичини, особливо у сільській місцевості, переважав вплив релігійної громадської думки, тоді як на Волині такі традиції були менш відчутними. Та й сімейне, родинне виховання не завжди наполегливо апелювало до релігійних традицій.

Водночас, цілком очевидно, що наведеними авторськими розміркуваннями щодо причин, зокрема, дещо нижчого рівня релігійності сільського населення Волині, порівняно із Галичиною, це питання аж ніяк не вичерпується. Тому над цією вельми актуальною у науковому та практичному значенні проблемою слід працювати ще тривалий час.

1. Боруцька О. Відтворення релігійності серед молоді західного регіону України у 60–70-ті роки ХХ ст. // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник. – Львів: Логос, 2009. – Кн. 1. – С. 714–724; Їж. Духовна та світська освіта священнослужителів та церковного активу Львівщини у 60–70-х роках ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Голова редкол. Я. Ісаєвич, відп. секретар О. Аркуша. – С. 615–619; Їж. До питання про релігійність респондентів західного регіону України (на матеріалах 60–70-х років ХХ ст.) // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник. – Львів: Логос, 2008. – Кн. 1. – С. 254–268; Їж. “Щоб дані особи не потрапили до семінарії...” // Церковні дзвони. – 2008. – № 3–4. – С. 33–35; Їж. Батьки

- дали обітницю “віддати свого єдиного сина на службу Всевишньому” // Історія релігій в Україні: Наук. щорічник. – Львів: Логос, 2007. – Кн. 1. – С. 197–204 та ін.
2. Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (далі – АІУ). Статистичні підсумки анкетного обстеження (далі – СПАО). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 143.
  3. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 143.
  4. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 143.
  5. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 143.
  6. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 145.
  7. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 145.
  8. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 145.
  9. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 145.
  10. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 144.
  11. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 144.
  12. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 144.
  13. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 144.
  14. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 146.
  15. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 146.
  16. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 146.
  17. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 146.
  18. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 179.
  19. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 179.
  20. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 179.
  21. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 180.
  22. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 180.
  23. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 180.
  24. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 180.
  25. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 181.
  26. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 181.
  27. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 181.
  28. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 181.
  29. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 182.
  30. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 182.
  31. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 182.
  32. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 182.
  33. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 183.
  34. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 189.
  35. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 189.
  36. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 278.
  37. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 279.
  38. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 278.
  39. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 279.
  40. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 278.
  41. АІУ СПАО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 278.

SUMMARY

Oksana Borutska

SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS RURAL POPULATION WEST UKRAINE BY RELIGION (sociological materials on 70 years of XX century).

It is about some trends, but also the intensity and depth of religious beliefs in different socio-demographic groups of the rural population. Reveal the identification of rural re-

spondents by age, sex, participation in employment, education, belonging to the pro, namely Youth Organizations for religion, respect for traditional religious holidays and rites, sacraments, visiting rural churches, etc.

Key words: socio-demographic characteristics of rural respondents, religious holidays and rituals, sacraments, church, faith, Galicia, Volyn.

Юлія Брюховецька,

аспірантка кафедри філософії та соціології

Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

ОЗНАКИ РЕЛІГІЙНОГО СИНКРЕТИЗМУ В ХРИСТІЯНСЬКОМУ ПРАВОСЛАВНОМУ КУЛЬТІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Розглянуто сутність, структуру та форми українського язичництва, розкрито ознаки релігійного синкретизму в православному культі Київської Русі, визначено особливості його становлення.

Ключові слова: релігійний синкретизм, двовір'я, православний релігійний культ, язичництво.

Політичні перетворення кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. стали поштовхом для офіційного відродження в нашій державі релігійного культу та церковного життя як важливих складових духовної культури нації. Такі зміни не могли не вплинути на по-зв'язання інтересу українського народу до власної духовної спадщини в усіх її формах. Адже християнська віра була для східнослов'янських етносів тим фундаментом, на якому трималася національна культура, духовність, мораль. Тому питання дослідження української культової традиції ніколи не було позбавлено актуальності.

Виникнення та утвердження в Україні християнства, його обрядово-культову сторону досліджували вітчизняні науковці В. Бондаренко, В. Даркевич, С. Головащенко, С. Зінченко, Г. Кулагіна, І. Мозговий, В. Пашченко, Н. Стилокос, Є. Чальцева та ін.

Проблеми двовір'я та релігійного синкретизму в руському православ'ї торкалися у своїх роботах російські науковці Л. Гумільов, В. Іванов, Н. Нікольський, В. Петрухін, С. Смирнов. Але в релігієзнавстві ще недостатньо простежена тенденція трансформації язичницької культової практики в християнську, що обумовлює актуальність цієї проблеми.

Християнська релігія як історичний, культурний та духовний феномен народжувалася з трагічного переплетіння різноманітних факторів. Це і біблійна традиція, й автохтонна палестинська культура, юдаїзм, римська цивілізація, неосяжна елліністична культура, язичницькі релігії Сходу тощо. Такий синкретизм – як явище об'єднання різних релігій - навіть попри монотеїстичний характер християнства, є типовою складовою для всіх ранніх християнських конфесій.

Для позначення синкретичного світогляду доби руського середньовіччя, що поєднує християнську релігію з дохристиянською, використовується такий термін